

VOORTGEZET LEREN

Een campagne van
de VO-raad

Leerlingen motiveren
met toekomstgericht
onderwijs

"LEERLINGEN BEGINNEN HIER
NOOIT LICHTZINNIG AAN"

"VRAAGGESTUURD
MAATWERK ZORGT VOOR
BLIJE LEERLINGEN"

FLEXIBEL EXAMINEREN

DE LEERLING HEEFT DE REGIE

11x

Praktijkvoorbeelden

VIER JAAR RECHT OP MAATWERK

8

STAP VOOR STAP
IN DE
VERSNELLING
Beekdal Lyceum
in Arnhem

16

VAKMAATWERK
OP HET BEATRIX
COLLEGE:
HOOFDROL
VOOR DE
VAKDOCENT
Beatrix College
in Tilburg

28

KEUZELESSEN
VOOR HAVO 4
Montessori
College Arnhem
in Arnhem

36

METIS +
MONTESSORI =
MAATWERK
Metis Montessori
Lyceum in
Amsterdam

4 “Vraaggestuurd
maatwerk zorgt voor
blijde leerlingen”

Martinuscollege in Grootebroek

12 De leerling heeft
de regie

KSH College in Hoofddorp

20 “Leerlingen beginnen
hier nooit lichtzinnig
aan”

ORS Lek en Linge in Culemborg

24 “Dit is voor veel
leerlingen superpositief
en stimulerend”

OSG West-Friesland in Hoorn

32 “Laat het systeem
niet leidend zijn”

Kennemer College in Beverwijk

40 Maatwerk op het
Spaarne College: het
beste van drie werelden

Spaarne College in Haarlem

40 Flexibel examineren

Regius College in Schagen

Colofon

Interviews: Tekstbureau
Elise Schouten, Jacques Poell
en Perspect communicatie-
bureau, Suzanne Visser

Vormgeving: Evelien
Dijksman, StudioInVorm

Fotografie: Ewouter.com

AAN DE SLAG MET MAATWERK

“Heel veel blijde leerlingen.” Dat is het antwoord van het Martinuscollege uit Grootebroek op de vraag wat vier jaar bouwen aan maatwerk heeft opgeleverd. Een mooier antwoord is nauwelijks denkbaar. Want de leerling, daar is het bij maatwerk om begonnen. Maatwerk is meer dan vakken versnellen of verbreden. Het gaat om het ontwikkelen van de mogelijkheden en talenten die iedere jongere uniek maken. Om de kans om het beste uit jezelf te halen, van vmbo tot vwo. Op je eigen niveau (hoger óf lager) en in je eigen tempo.

De landelijke pilot Recht op Maatwerk (2017-2018) heeft aan de wieg gestaan van een ontwikkeling naar maatwerk die inmiddels bijna alle vo-scholen heeft bereikt. Deze publicatie bevat de verhalen van elf van deze scholen. Het zijn scholen die na de genoemde pilot zijn doorgegaan in de leernetwerken Recht op maatwerk (2019-2020) van het project Voortgezet Leren. Met elkaars hulp hebben deze scholen het recht op maatwerk verder uitgebouwd. Met blijde leerlingen als resultaat.

De leraren en schoolleiders die in deze publicatie aan het woord komen, mogen trots zijn op alles wat ze hebben bereikt. Want bouwen aan maatwerk vergt doorzettingsvermogen. Het doet een groot beroep op het vakmanschap van leraren, er staan nog altijd regels in de weg en het is lastig

Paul Rosenmöller

om maatwerkresultaten erkend te krijgen bij de toelating tot het vervolgonderwijs. De VO-raad blijft zich sterk maken voor het opruimen van deze obstakels.

Maatwerk is niet de makkelijkste weg. Maar het is wel de weg waarop leerlingen het best tot hun recht komen. Leerlingen die met al hun mogelijkheden en talenten straks het stokje in de samenleving kunnen overnemen. Blijde leerlingen. Dat is maatwerk.

Paul Rosenmöller
Voorzitter VO-raad

Lees meer over Voortgezet Leren en wat
dit programma voor jou kan betekenen op:
voortgezetleren.nl

"VRAAGGESTUURD MAATWERK ZORGT VOOR BLIJE LEERLINGEN"

Minstens een op de tien leerlingen van het Martinuscollege in Grootebroek volgt op eigen verzoek een of andere vorm van maatwerk. "Wat het ook is, ze gáán ervoor."

Op het [Martinuscollege in Grootebroek](#) (vmbo tot en met gymnasium, 1772 leerlingen) hebben leerlingen veel te kiezen. Maatwerk is een van de middelen die deze regionale scholengemeenschap inzet om leerlingen in de krimpregio West-Friesland optimaal onderwijs te blijven bieden. Voor een deel kiezen leerlingen uit een vast aanbod: marTINUSuren voor talentontwikkeling in de onderbouw, Cambridge Engels in mavo/havo/vwo en een huiswerkvrije sportklas in mavo/havo. Maar voor een ander deel wordt het maatwerk rondom de individuele leerling georganiseerd. Vakken versnellen, vakken hoger afsluiten, vakken buiten het reguliere aanbod volgen of school combineren met een toptalent: het kan allemaal.

Blijde leerlingen

Mavo-decaan Sander de Vries is een van de mensen die leerlingen op het Martinuscollege bij vraaggestuurd maatwerk begeleiden. Een mooi

onderdeel van zijn werk, vindt hij. "Leerlingen komen bij mij omdat zij iets extra's willen. Wat dat ook is, ze gáán ervoor; het is altijd een positieve keuze." Voor Antoine Reijns, teamleider vwo voor de leerjaren 3 tot en met 6, staat vast dat vraaggestuurd maatwerk een positieve invloed heeft op de motivatie van leerlingen: "We zien in de hele school hetzelfde effect: veel blije leerlingen."

10 tot 15 procent

Antoine is lid van de stuurgroep die de drijvende kracht is achter maatwerk op het Martinuscollege. Sinds de start van de landelijke pilot Recht op Maatwerk heeft Antoine het aantal leerlingen dat vraaggestuurd maatwerk doet, geleidelijk zien groeien. Inmiddels is het gestabiliseerd op circa 15 procent in havo/vwo en 10 procent in het vmbo. "De schoorsteen rookt bij ons inmiddels echt als het om vraaggestuurd maatwerk gaat", zegt Antoine. "En niet alleen voor de betere leerlingen.

Antoine Reijns

"Een leerling die goed is in een vak, binnen de eigen opleiding laten versnellen? Dat gaat bijna altijd goed"

Vraaggestuurd maatwerk is ook interessant voor leerlingen die minder goed presteren. Zij hoeven niet in één keer naar een lager niveau af te stromen, maar kunnen bijvoorbeeld alleen de lastige vakken op een lager niveau doen."

Proces

Het proces [van leerlingvraag naar maatwerk-programma](#) verloopt in de hele school min of meer volgens dezelfde stappen. Leerlingen en ouders

ontvangen rond de zomer informatie over vraaggestuurd maatwerk en kunnen bij de decan van hun afdeling hun interesse kenbaar maken. Is het gevraagde maatwerk in principe mogelijk, dan doet de decan een intake met de leerling. ➡

De gemaakte afspraken over de inhoud van het maatwerk en de voorwaarden waaronder de leerling met het maatwerk mag doorgaan, worden vastgelegd in Magister.

Vinger aan de pols

Eenmaal onderweg voert de leerling regelmatig gesprekken met zijn of haar 'maatwerkcoach'. Aan de hand van de afspraken in Magister bekijken zij samen of de seinen nog op groen staan. Voor mavo-leerlingen met maatwerk vervult decaan Sander tevens de rol van coach. Dat is handig omdat hij toch al van de afspraken op de hoogte is. Vergeleken met coaches van havo/vwo houdt Sander de vinger iets steviger aan de pols: "Veel mavoleerlingen hebben baat bij iets meer begeleiding. We kijken nadrukkelijker hoe de leerling er bij de rest van de vakken voor staat en wat er moet gebeuren zodat de leerling de maatwerkdoelen gaat halen."

Wat werkt?

Uiteindelijk lukt het vrijwel alle leerlingen om hun maatwerkdoelen te behalen. Dat wil niet zeggen dat alles even makkelijk gaat. Sander: "Een leerling die goed is in een vak, binnen de eigen opleiding laten versnellen – dat gaat bijna altijd goed. Zeker vakken als talen en wiskunde lenen zich hier goed voor." Vanuit de ene afdeling lessen volgen in een andere (om een vak op een hoger niveau af te slui-

"We hebben een flexibel rooster ingevoerd, dat vraaggestuurd maatwerk beter organiseerbaar maakt"

ten) is organisatorisch lastiger en vraagt daardoor meer inzet van de leerling. Ook de omvang van het maatwerk bepaalt de slaagkans." Een vwo-leerling die vier extra vakken wil volgen in de vrije ruimte, kan om roostertechnische redenen nauwelijks lessen van die vakken bijwonen. Sommige leerlingen redden het dan toch, voor anderen is het niet reëel", zegt Antoine.

Ouders informeren

Op het Martinuscollege is vraaggestuurd maatwerk na vier jaar niet meer weg te denken. Maar ook als het ingeburgerd is, blijft het van belang ouders goed over maatwerk te informeren, is de ervaring van Antoine. "Voor de start, in 2017, hebben wij een grote bijeenkomst georganiseerd, daar kwamen wel 300 ouders op af. Nu vertellen we in de ouderavonden aan het begin en het eind van het schooljaar welke mogelijkheden voor maatwerk er zijn. Maar eigenlijk moeten we dat vaker doen, misschien wel met zo'n grote bijeenkomst als in het begin. Want ook al staat 'maatwerk' nog zo duidelijk op de gevel en nemen we het in alle communicatie-uitingen mee, als ik met ouders spreek, blijkt dat lang niet alle mogelijkheden bij iedereen bekend zijn."

Andere ontwikkelingen

In de *slipstream* van vraaggestuurd maatwerk zijn binnen het Martinuscollege andere ontwikkelingen op gang gekomen, vervolgt Antoine. "We hebben

Sander de Vries

ons leerlingvolgsysteem Magister flexibeler ingericht om alle maatwerkafspraken goed te kunnen vastleggen. De leerlingadministratie is daar nu heel handig in. Ook hebben alle leerlingen een device gekregen. Zeker maatwerklerlingen met hun individuele programma's hebben daar profijt van. Verder zijn we op zoek gegaan naar manieren om schoolorganisatorische hindernissen voor vraaggestuurd maatwerk weg te nemen. Na een kennisgeving met het concept van Kunskapsskolan hebben we geconstateerd dat we volledig gepersonaliseerd leren een brug te ver vinden. Wel hebben we inmiddels een flexibel rooster ingevoerd, dat vraaggestuurd maatwerk beter organiseerbaar maakt."

Grenzen opzoeken

Wat is voor een school de beste manier om te beginnen met vraaggestuurd maatwerk? Antoine: "Ik zou zeggen: niet te lang praten. Gewoon starten, eerlijk zeggen dat het in het begin nog niet perfect is en gedurende het proces verbeteringen aanbrengen. En daarbij ook de grenzen van de regelgeving durven op te zoeken. Bij vraaggestuurd maatwerk balanceer je onvermijdelijk soms op het randje van wat mag en kan. Onze ervaring met de inspectie is dat er veel mogelijk is, als je maar goed kunt uitleggen waarom het nodig is."

STAP VOOR STAP IN DE VERSNELLING

Al vele jaren levert het Beekdal Lyceum in Arnhem maatwerk in de vorm van speciale leerarrangementen voor topsporters op Papendal en voor dansers en musici op de kunsthogeschool ArtEZ. Nieuwste loot aan de maatwerkstam is versneld examen doen.

Margo van Stratum is docent aardrijkskunde en Nicole Hurkmans is docent Nederlands en maatwerkcoördinator op het [Beekdal Lyceum](#). Pieter Dijkhuizen zit in 6 vwo en is een van de eerste leerlingen van de school die vorig jaar versneld examen aardrijkskunde heeft gedaan, en daarvoor met vlag en wimpel is geslaagd. Net zoals de negen andere leerlingen die in andere vakken met hem het spits hebben afgebeten.

Q-highschool

Naast versneld examen doen, biedt het Beekdal Lyceum ook andere manieren van maatwerk aan, zo vertelt Nicole. "In de regio Arnhem vallen 14 scholen voor voortgezet onderwijs onder de Gelderse onderwijsgroep Quadraam. Onder de noemer 'Q-highschool' kunnen leerlingen vakken volgen die we zelf niet aanbieden, maar die wel op een van de andere Quadraam-scholen gegeven worden. Alle kinderen die pakweg filosofie of informatica willen doen binnen Quadraam, worden dan bij elkaar gezet. De medewerkers van Q-highschool maken een rooster, regelen een ruimte en zetten waar nodig taxi's in voor het vervoer."

Kleine stapjes

Eveneens binnen het verband van Quadraam is er een extra intensieve samenwerking met zusterschool [Montessori College](#), met dezelfde BRIN-code maar alleen een havo-afdeling. Geslaagde leerlingen kunnen versneld in vwo-6 instromen op het Beekdal Lyceum. Daarnaast kunnen Beekdalleerlingen al

Nicole Hurkmans

"De schaalvergroting is een direct gevolg van de deelname aan de pilot 'Recht op Maatwerk' van twee jaar geleden"

colleges volgen op de Radboud Universiteit in Nijmegen. En sinds een paar jaar is er nu dus ook de mogelijkheid om per vak versneld examen te doen.

De schaalvergroting op dat gebied is een direct gevolg van de deelname aan de pilot 'Recht op Maatwerk' van de VO-raad, van twee jaar geleden. "Mijn collega-maatwerkcoördinator Joep Timmermans doet voor topsporters en

-dansers al heel veel”, verduidelijkt Nicole, “maar we willen ook maatwerk leveren voor andere kinderen. Liefst voor iedereen natuurlijk, maar dat is organisatorisch niet haalbaar. Daarom doen wij het heel bewust in kleine stapjes en voeren we de schaalgrootte geleidelijk op.”

Snel verveeld

Tien leerlingen zetten dat stapje van het versneld examen doen vorig jaar, en Pieter Dijkhuizen was een van hen. Niet dat hij zelf in de gaten had dat hij rijp was voor een vervroegd examen, vertelt zijn docent aardrijkskunde Margo van Stratum: “Wat ik in Pieter zag, eigenlijk van meet af aan: hij verveelt zich snel in de les, maar hij vindt de stof wel interessant. En zonder dat hij er veel voor doet, zijn z’n resultaten goed. Een leerling kortom van wie wel gedacht kan worden: ‘Hij is lui’. Maar ik geloof daar niet in. Dat hij niet zoveel hoeft te doen voor het vak, ligt meer aan het vak dan aan de leerling, denk ik.”

Rijp voor een prikkel

Eind 2019, toen hij in 5 vwo zat, kwam Pieter er in een gesprek met Margo achter dat hij de prikkel van een versneld examen eigenlijk wel kon gebruiken. Veel extra inspanning kostte het hem naar eigen zeggen niet: “Ik vond vooral dat 6 vwo veel herhaling was van de stof in 5 vwo, wel met wat meer toepassing. En over het algemeen ben ik wel goed in de toepassing, dus ik had er niet heel veel moeite

Margo van Stratum

“Maatwerk laat je niet alleen anders naar leerlingen kijken, maar ook naar je eigen vak”

mee.” Wat ook hielp, was een speciaal op maat gemaakt PTA (Programma van Toetsing en Afsluiting), waarin alle stof netjes was afgedekt, maar met minder toetsmomenten.

Gegoochel met roosters

Natuurlijk verloopt het versnellingsproces niet altijd en voor iedereen zo soepeltjes, erkent Nicole:

TIPS

- ➡ Met kleine stapjes ga je ook vooruit.
- ➡ Dwang werkt averechts, ook bij collega’s die niet (meteen) mee willen in je verhaal.
- ➡ Honderd procent zekerheid over een maatwerkexperiment heb je niet.
- ➡ Beoordeel een leerling niet louter op z’n cijfers, maar op wat eigenlijk in z’n macht ligt.

Pieter Dijkhuizen

“Pieter kon in zijn eigen klas blijven en ging daar met andere lesstof aan de gang. Maar we hebben ook leerlingen die naar een andere klas gaan voor hun examenvak. En dat moet je dus handmatig in het rooster proberen in te passen. Voor de topsportafdeling ligt het iets anders: voor het begeleiden van topsporters ontvangen wij extra middelen, dus daar kunnen wij dan weer vervangende lessen van betalen. En als we er als school dan nog wat bijleggen, kunnen andere leerlingen daar ook gebruik van maken.”

Behalve dat er gepuzzeld moet worden met roosters, moet er ook creatief worden omgesprongen met PTA’s, voegt Margo toe: “Het laat mij beter naar mijn eigen PTA kijken, omdat je in variaties gaat denken. Je blijft anders heel snel in je eigen kokertje zitten. Maatwerk laat je niet alleen anders naar leerlingen kijken, maar ook naar je eigen vak.”

Meer of minder?

Tot slot wijst Nicole nog op een ander belangrijk aspect van het versneld examen doen: “Wat we goed moeten beseffen, is dat de doelen van de leerling en die van de docent kunnen verschillen. Wij gaan er als leraren van uit dat leerlingen voor het hoogst haalbare cijfer gaan. Maar bij een vervroegd examen zien we leerlingen heel blij zijn met een 6, terwijl een docent misschien wel denkt: als je het gewoon volgend jaar had gedaan, dan had je een 7 of een 8 gehaald. Maar die leerling heeft dan heel duidelijk met ons en met z’n ouders de keuze gemaakt om nu al examen te doen, zodat hij volgend jaar meer ruimte heeft voor sport of voor andere activiteiten. Een keuze voor wat minder bij het één kan ook een keuze zijn voor iets meer bij het ander.”

DE LEERLING HEEFT DE REGIE

Gezien het kort maar krachtige motto van het KSH College – *Persoonlijk!* – is het niet verwonderlijk dat deze school in Hoofddorp maatwerk hoog in het vaandel heeft staan. De school (mavo, havo, vwo) biedt leerlingen verschillende mogelijkheden om hun eigen leerweg op persoonlijke wijze vorm en inhoud te geven. Zo kunnen leerlingen vakken versneld of op een hoger niveau afsluiten.

De inzet is ambitieus: de schoolontwikkeling die het **KSH College** heeft ingezet, moet uiteindelijk leiden tot onderwijs waarin elke leerling onderwijs op maat wordt geboden, vertelt docent Engels Jenna Nootdendorp. “Om alle leerlingen gelijke kansen te bieden, streven we ernaar het onderwijs zo in te richten dat elke leerling op maat onderwijs krijgt. We werken daar stap voor stap naartoe. Als eerste stap hebben we dit jaar een 80-minutenrooster ingevoerd, waarmee we huiswerkluw onderwijs realiseren. Ook het versnellen gebeurt in het kader van deze ontwikkeling.”

Klein beginnen

Dit schooljaar maken 23 leerlingen van het KSH gebruik van de mogelijkheid om in een vak eerder of op een hoger niveau examen te doen. Doordat de beslissing daarover altijd in het voorjaar wordt genomen, zijn het er als gevolg van de eerste coronagolf aanmerkelijk minder leerlingen dan de voorgaande jaren. Vorig schooljaar waren er 35 leerlingen die kozen voor versnelling.

“Toen we vier jaar geleden klein begonnen, kon ik veel dingen, zoals de aanmeldingen en zicht

houden op de leerlingprestaties gewoon nog zelf doen”, vertelt Jenna. “Maar omdat steeds meer leerlingen vakken eerder of hoger wilden afsluiten, moesten we een structuur bedenken om het goed te organiseren. Dat was een proces van *trial and error*, maar vanaf dit schooljaar werken we met een commissie van vier mensen, waaronder ikzelf, die alle aanvragen voor versnelling behandelt. Ik heb drie collega’s, van een alfa-, een bèta- en een gammavak, gevraagd om in de commissie zitting te nemen. Ik heb hiervoor ontwikkelingsgerichte leraren benaderd, omdat

“De schoolontwikkeling die het KSH College heeft ingezet, moet uiteindelijk leiden tot onderwijs waarin elke leerling onderwijs op maat wordt geboden”

Jenna Nootdendorp

het belangrijk is dat deze mensen open staan voor vernieuwing.”

Motivatiebrief

Uitgangspunt is dat de leerling zelf het initiatief neemt en de regie heeft. Als een leerling in een vak eerder of op een hoger niveau examen wil doen, start hij met de vorming van een dossier. Er is daarvoor een format ontwikkeld, dat uit verschillende onderdelen bestaat. Zo haalt de leerling informatie op bij de betreffende vakdocent en schrijft hij vervolgens een motivatiebrief waarin hij uitlegt waarom hij wil versnellen. Zo wordt de leerling gedwongen om goed na te denken over deze keuze.

De commissie bespreekt de aanvraag en neemt de beslissing. “Soms willen we meer informatie van de mentor of de vakdocent of vragen we de leerling om zijn motivatie toe te lichten”, vertelt Jenna. “Die motivatie is heel erg belangrijk, omdat de leerling het in principe zelfstandig moet doen. Hij zit in zijn eigen klas, bijvoorbeeld mavo 3, maar werkt voor het betreffende vak aan de lesstof van mavo 4. Dat vraagt zelfstandigheid en discipline. Als je niet sterk gemotiveerd bent, breng je dat niet op.”

Doorversnellen

Het aantal versnellers per vak verschilt erg; Engels wordt bijvoorbeeld veel vaker vroegtijdig afgesloten dan wiskunde. Toch heeft Jenna aan alle secties gevraagd of ze ervoor willen zorgen dat er een PTA klaarligt voor versnellers en of ze één docent willen aanwijzen die de contactpersoon voor deze leerlingen is. “Ik ben bijvoorbeeld de begeleidende docent van alle mavoleerlingen die vervroegd

examen Engels doen. Dat houdt in dat ik de leerstof aanlever en dat deze leerlingen bij mij terecht kunnen met vragen.”

Mavoleerlingen willen vaak ‘doorversnellen’: een leerling sluit bijvoorbeeld in mavo 4 Engels op havoniveau af, en gaat vervolgens in havo 4 verder op vwo-niveau. Jenna: “Als een leerling gemotiveerd is en het wordt onderschreven door een vakdocent, dan is in principe is alles mogelijk, mits het binnen de wet- en regelgeving past.”

Vrijwilligerswerk

De vraag hoe leerlingen de vrijgekomen tijd in het examenjaar gaan invullen, is onderdeel van het dossier. De leerling moet daarvoor dus zelf een plan maken. Naast doorversnellen besteden de meeste leerlingen deze tijd aan een vak waar ze moeite mee hebben. Ze krijgen oefenmateriaal

“Uitgangspunt is dat de leerling zelf het initiatief neemt en de regie heeft”

van de betreffende vakdocent en werken daaraan tijdens de lessen van het vak dat ze al hebben afgesloten.

Sinds dit schooljaar kunnen leerlingen er ook voor kiezen om vrijwilligerswerk te doen, bijvoorbeeld in een ouderencentrum, vertelt Jenna. “Dat vinden wij ook een zinvolle tijdinvulling. Er zijn nog geen leerlingen die daarvoor hebben gekozen. Dat heeft te maken met corona, maar het is misschien ook een beetje koudwatervrees. Ik verwacht dat, als één leerling dit gaat doen, er meerdere zullen volgen.”

Andere kijk

Jenna ziet dat de leerlingen die voor maatwerk kiezen vaak enorm groeien. Hun motivatie, hun zelfstandigheid en hun zelfvertrouwen nemen toe. “Dat is begrijpelijk”, vindt zij, “want een leerling die goed is in een vak, wil dat graag laten zien en wil verder. Het is dodelijk voor de motivatie als die leerling dan mee moet blijven dreunen op het niveau van de rest van de klas.”

Deze visie werd vier jaar geleden, toen de school hiermee begon, niet zonder slag of stoot door alle leraren onderschreven, maar het draagvlak voor onderwijs op maat is inmiddels enorm toegenomen, vertelt Jenna. “Het vraagt van leraren flexibiliteit en een andere kijk op onderwijs en op hun vak, maar het kost de docent ook tijd. Daarom heb ik me er sterk voor gemaakt dat leraren hiervoor worden gefaciliteerd. Per versnellende leerling krijgt een docent een aantal taakuren extra. Als we willen dat leraren dit gemotiveerd en gedreven doen, dan is het noodzakelijk dat de school hun extra inzet honoreert.”

Autonomie

Wat volgens Jenna ook belangrijk is bij de ontwikkeling van onderwijs op maat, is dat leraren de ruimte krijgen om zelf invulling te geven aan het maatwerk. “Op onze school hebben leraren veel autonomie, dus als je een plan hebt, krijg je de ruimte om het uit te werken, eventueel uit te proberen en bij te stellen. Dat is heel belangrijk, ook omdat er voor onderwijs op maat geen draaiboek bestaat en het op elke school weer anders werkt. Die vrijheid moet je echt krijgen.”

Vakmaatwerk op het Beatrix College:

HOOFDROL VOOR DE VAKDOCENT

Met Vakmaatwerk kunnen leerlingen van het Beatrix College in een of meer vakken sneller en/of op een hoger niveau examen doen. Zónder dat de schoolorganisatie ingrijpend op de schop hoeft.

Vakmaatwerk, oftewel maatwerk binnen de vakken. Onder die noemer krijgen leerlingen van het **Beatrix College in Tilburg** de kans om vakken versneld en/of op een hoger niveau af te sluiten. De leerlingen blijven gewoon in hun eigen klas en volgen binnen de vakles een programma op maat. Alleen examens en een deel van de toetsen maken zij samen met leerlingen van het hogere leerjaar en/of niveau. In totaal maken dit schooljaar 29 leerlingen van Vakmaatwerk gebruik. "Met Vakmaatwerk krijgt niet alleen de excellerende leerling op het vwo, maar iedere leerling de kans op een optimale schoolcarrière", zegt teamleider Anne van de Wouw, die samen met collega Bart Tijhof het Vakmaatwerk coördineert. "Dat vind ik supermooi."

Kinderschoenen ontgroeid

Het Beatrix College (vmbo-tl/havo/atheneum, ruim 2000 leerlingen) heeft al vier jaar ervaring met Vakmaatwerk. Het recht op maatwerk speelt een belangrijke rol in de **visie van de school**. Inmiddels is Vakmaatwerk de kinderschoenen ontgroeid en

kunnen leerlingen in de hele school er gebruik van maken. Alle vakken komen in aanmerking, met uitzondering van tekenen en muziek (waarbij versnellen lastig organiseerbaar is) en lichamelijke oefening (waarbij versnellen wettelijk niet is toegestaan). Er is geen grens aan het aantal vakken dat een leerling op maat mag volgen. In de praktijk houden de leerlingen het echter bij één vak, een enkeling kiest er twee.

Tweederde succes

Gemiddeld doet tweederde van alle Vakmaatwerk-leerlingen met succes versneld en/of op een hoger niveau examen, zo bleek de afgelopen vier jaar. "Met de tijd die leerlingen vrijspelen, creëren ze kansen voor zichzelf. Ze kunnen zich focussen op vakken waar ze moeite mee hebben, zich verbreden, of zich voorbereiden op een vervolgopleiding", zegt Vakmaatwerkcoördinator Bart. "Eén leerling volgde bijvoorbeeld een medische vooropleiding aan de universiteit, een ander liep stage bij onze ICT-functionaris om kennis te maken met het werk

Anne van de Wouw

"De leraar die de leerling in de klas heeft, maakt het programma en begeleidt de uitvoering"

in de IT." De decaan ondersteunt de Vakmaatwerk-leerlingen bij hun keuzes.

Vakdocent in de hoofdrol

In de dagelijkse uitvoering van Vakmaatwerk speelt de vakdocent een hoofdrol. "Om het organiseerbaar te houden, hebben wij maatwerk bewust binnen de klas gehouden", zegt Bart. "De leerling werkt tijdens de gewone vakles aan een individueel programma. De leraar die de leerling in de klas heeft, maakt het programma en begeleidt de uitvoering. Dat betekent dat die leraar kennis moet hebben van de leerstof in de hogere leerjaren én moet kunnen differentiëren binnen de les" [een andere **pijler onder de schoolvisie**, red.]. "Tijdens studiedagen besteden we hier veel aandacht aan. Leraren met

Vakmaatwerk-leerlingen kunnen bovendien hulp invoeren van de interne coaches van onze school."

Uniformiteit in maatwerk

Wat het makkelijker maakt, is dat leraren niet elk maatwerkprogramma vanaf nul hoeven samen te stellen. Bart: "Met het oog op de organiseerbaarheid zoeken we enige uniformiteit. Als jouw leerling in 3 vmbo-tl zit en havo-examen Engels wil doen, baseer je zijn programma waar mogelijk op dat van een leerling die deze weg eerder heeft bewandeld." Ook staat de vakdocent er niet alleen voor. Anne: "Als leraar met een Vakmaatwerk-leerling kun je rekenen op steun van je vakgroep, met name van collega's met ervaring in de groep waar jouw Vakmaatwerk-leerling examen doet. We hebben

"Het is goed dat er op school met iedereen rekening wordt gehouden. Als je moeite hebt met een vak, is er altijd hulp. Maar nu is er ook iets voor mensen die juist geen moeite hebben met een vak. Dat is fijn."

Bart Tijhof

"Voor maatwerk in de vakken hoeft de organisatie niet op zijn kop. Begin met een paar leerlingen en laat het groeien"

bijvoorbeeld een 5-havodocent Engels die alle Vakmaatwerkleerlingen die havo-examen Engels doen, regelmatig bij elkaar roept." Verder scheelt het dat Vakmaatwerkleerlingen over het algemeen vrij zelfstandig zijn.

Maatwerkscan

Zelfstandigheid is een van de factoren die meespeelt in de afweging of Vakmaatwerk voor een leerling een goede keuze is. Oorspronkelijk werden leerlingen vooral door leraren en teamleiders voorgedragen voor Vakmaatwerk. Nu leerlingen weten wat Vakmaatwerk inhoudt, komt de vraag steeds vaker bij henzelf vandaan. In alle gevallen vullen

zowel de leerling, diens ouders als de huidige vakdocent eerst de 'maatwerkscan' uit het speciale [Vakmaatwerk-informatieboekje voor leerlingen](#) in. Bart: "Als iedereen het een goed idee vindt, kijken Anne en ik samen met de leraar die de leerling in de klas krijgt, wat er moet gebeuren voor de leerling kan starten."

Landelijke beperkingen

Vóór de start zijn er zowel vakinhoudelijke vragen te beantwoorden (welke programma-onderdelen zijn in dit geval essentieel, wat kan vervallen?) als procedures te volgen (hoe melden we de leerling aan voor een vervroegd examen)? Na vier jaar Vakmaat-

werk weet het Beatrix College op de meeste vragen antwoord. Beperkingen door landelijke wetten en afspraken zijn er nog wel. "Als een leerling versneld examen heeft gedaan, is het examenresultaat bijvoorbeeld maar één jaar geldig", zegt Anne. "Zo zijn er nog meer obstakels waarvoor nog altijd geen landelijke oplossing is. Ook kijken vervolgopleidingen voor toelating nog steeds alleen naar het niveau van het diploma en niet naar het niveau waarop een leerling relevante vakken heeft afgesloten."

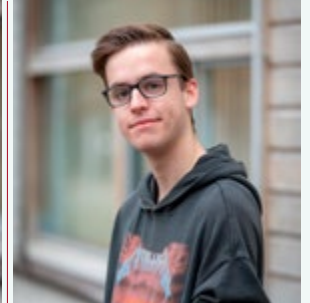
Klein beginnen

Wat willen Bart en Anne meegeven aan andere scholen die met maatwerk beginnen? "Allereerst

MAHMUD (15) EN KADER (16) UIT 4 HAVO DOEN VERSNELD HAVO-EXAMEN ENGELS:

Mahmud: "Doordat ik dit jaar examen doe, heb ik volgend jaar meer tijd voor andere vakken. Voor geschiedenis moet ik veel oefenen, daar heb ik dan tijd voor."

Kader: "Engels is nu veel leuker geworden. Ik zat voor mijn gevoel altijd te slapen tijdens de Engelse les, omdat ik alles al snapte. Toen ik de kans kreeg op moeilijker werk, heb ik die gepakt. Moeilijker werk is interessanter, dan ben je meer gefocust."

dat maatwerk moet passen in de visie van de school, want zonder de schoolleiding krijg je het niet van de grond", zegt Bart. "Verder is het vooral een kwestie van beginnen. Voor maatwerk binnen de vakken hoeft de organisatie niet op zijn kop. Begin met een paar leerlingen en laat het groeien. Leer van andere scholen – [de VO-raad kan je aan adressen helpen](#). En vertrouw op vakdocenten. Als je hen faciliteert met tijd en ruimte, komt het maatwerk wel van de grond. Want iedere leraar geniet ervan als leerlingen successen boeken. Hun vooruitgang, hun leerplezier: dat is de beste motor voor maatwerk in de school."

"LEERLINGEN BEGINNEN HIER NOOIT LICHTZINNIG AAN"

 Naast het hoogbegaafdenprogramma BrainSkills dat de school aanbiedt, hebben leerlingen van **ORS Lek en Linge in Culemborg** de afgelopen drie jaar steeds meer mogelijkheden gekregen om hun onderwijs op maat vorm te geven. Docent Nederlands Hanneke Wetzeler is maatwerkcoach. "Kijk bijvoorbeeld naar de manier waarop Darius Sheerazi zijn onderwijs dit schooljaar heeft ingericht. Dat is illustratief voor het maatwerk op onze school. Er kan veel."

Darius Sheerazi

Toen Darius vorig jaar bleef zitten in vwo 5, werd duidelijk dat met name de bètavakken struikelblokken voor hem zijn. Darius: "Ik kreeg toen de mogelijkheid om een profielswitch te maken en ben van een N&G-profiel overgestapt naar een C&M-profiel. De vakken die niet goed gingen, zoals schei- en natuurkunde, heb ik nu dus niet meer."

Na gepuzzel paste het

In plaats daarvan heeft Darius er twee vakken bijgekregen: aardrijkskunde en wiskunde C. "Omdat die vakken voor mij nieuw zijn, moet ik leerstof inhalen. Ik doe in dit schooljaar de leerstof van vwo 4 en vwo 5. Wiskunde C gaat me vrij gemakkelijk af, maar voor aardrijkskunde is dat best pittig. Ik volg de aardrijkskundelessen van het vierde én het vijfde leerjaar. Extra begeleiding heb ik niet echt nodig, maar mocht dat wel zo zijn, dan kan ik dat aangeven."

Omdat Darius wel goede cijfers had voor geschiedenis, Engels en Nederlands, volgt hij deze vakken

Hanneke Wetzeler

"Steeds meer leerlingen van Lek en Linge kiezen ervoor om vakken te versnellen"

in vwo 6. "Het zou niet zinnig zijn om die vakken nog eens over te doen, dus is het heel fijn dat ik daarmee gewoon verder kan gaan en dit jaar examen kan doen. Met wat gepuzzel paste dat gelukkig in mijn rooster. In vwo 5 doe ik alleen mee met Frans, beeldende vorming en gym."

Contractje

Steeds meer leerlingen van Lek en Linge kiezen ervoor om vakken te versnellen. Voor en na de zomervakantie heeft maatwerkcoach Hanneke het er dan ook altijd extra druk mee. Bij haar komen

alle aanvragen binnen. "Ik overleg met de leerling, ouders en mentor, en als de vakdocent akkoord gaat – die beslist uiteindelijk – stel ik een contractje op dat de leerling en de andere betrokkenen ondertekenen. Vervolgens bekijk ik samen met de leerling en in overleg met de leraren hoe we het roostertechnisch kunnen organiseren. Dat is wel eens een puzzel, maar omdat wij een vrij grote bovenbouw hebben, lukt het meestal wel."

Het contract is er vooral voor bedoeld om te onderstrepen dat vakken versnellen geen vrijblijvende keuze is, vertelt Hanneke. "Omdat het van leerlingen extra tijd en verantwoordelijkheid vraagt, is het belangrijk dat zij van tevoren goed weten waar ze aan beginnen. Om de paar maanden evalueren we hoe het gaat. Inmiddels weet ik dat die evaluaties bijna altijd overbodig zijn, omdat deze leerlingen er helemaal voor gaan. Zij beginnen hier nooit lichtzinnig aan."

BrainSkills

Hanneke ziet ook leerlingen die niet voor maatwerk kiezen, terwijl ze daar volgens haar wel veel baat bij zouden hebben: (hoog)begaafde leerlingen die onderpresteren en ernstige motivatieproblemen hebben. "Deze leerlingen – meestal jongens – zijn heel slim, maar hebben een ongeïnteresseerde houding en vinden het moeilijk om zo'n stap te zetten. Het is een uitdaging om deze groep voor maatwerktrajecten te interesseren. Omdat ze zich vrij onopvallend gedragen en geen dramatisch lage cijfers halen, wordt vanuit de school niet altijd actie ondernomen. Zelfs voor BrainSkills zijn deze leerlingen meestal niet te motiveren."

BrainSkills is een gekoesterd onderdeel van het maatwerk aanbod van Lek en Linge. Het is een

“We prikkelen de BrainSkillers om niet te kiezen voor activiteiten die ze al kunnen, maar vooral dingen te doen die ze lastig vinden”

programma voor (hoog)begaafde leerlingen dat de school zelf heeft ontwikkeld en al acht jaar met succes aanbiedt. Hanneke coördineert het programma samen met twee collega's.

In de onderbouw omvat het programma drie lessen per week: één brainles, waarin leerlingen hun hersenen laten kraken over wetenschappelijke of filosofische kwesties, en twee uren waarin ze werken aan een eigen onderzoek, ontwerp of project. Aan het eind van het schooljaar presenteren de leerlingen hun producten op een feestelijke markt aan medeleerlingen, leraren, familie en vrienden.

“We prikkelen de BrainSkillers om niet te kiezen voor activiteiten die ze al kunnen, maar vooral dingen te

doen die ze lastig vinden”, vertelt Hanneke. “Ook besteden we aandacht aan vaardigheden waarmee deze leerlingen moeite hebben, zoals verantwoordelijkheid nemen, plannen en communiceren. Daarom is één van de drie uren een zogenoemde ‘kniples’. Dat wil zeggen dat ze hiervoor een andere les moeten laten vallen. Omdat leerlingen zelf bepalen welke les dat is, moeten ze keuzes maken, in overleg gaan met leraren, plannen en organiseren wanneer ze de leerstof inhalen, enzovoort.”

Intens leergierig

Omdat leerlingen in de bovenbouw meer worden uitgedaagd, onder meer door het profielwerkstuk, krijgen BrainSkillers hier één brainles in de twee

weken. Deze lessen gaan over onderwerpen die ze zelf aandragen en worden vaak gegeven door externen.

Leerlingen zijn heel enthousiast over de BrainSkill-activiteiten, vertelt Hanneke. “Ze vinden het fantastisch dat ze hier iets kunnen met hun eigen interesses. Of je nou wordt gefascineerd door mythologie of door glas-in-lood-ramen: bij BrainSkills kan in principe elk onderwerp worden behandeld. Deze leerlingen zijn intens leergierig en dat wordt in de reguliere lessen nog wel eens beknot. Ik ben er dan ook blij mee dat wij dit aan onze leerlingen kunnen bieden. Het zit ons als leraren in het bloed om aandacht te besteden aan leerlingen die achterlopen, maar het is net zo belangrijk dat

we tegemoetkomen aan de behoeften van leerlingen die meer aankunnen.”

Koudwatervrees

Dat inzicht groeit ook binnen het lerarenteam. Omdat het iets nieuws was, waren leraren er aanvankelijk huiverig voor om maatwerktrajecten voor leerlingen mogelijk te maken, het verhaal van Darius laat zien dat de koudwatervrees inmiddels wel is overwonnen. Wat niet betekent dat er geen vuiltje meer aan de lucht is, vertelt Hanneke. “Er zijn ook leraren die het nog niet helemaal omarmen. Een maatwerkleerling kost een leraar altijd wat extra tijd. Maar vooraan zie ik gelukkig dat voor de meeste leraren het belang van de leerling zwaarst weegt.”

Marcel Bogaarts

“DIT IS VOOR VEEL LEERLINGEN SUPERPOSITIEF EN STIMULEREND”

Openbare scholengemeenschap West-Friesland in Hoorn heeft de smaak van maatwerk te pakken. Het maatwerkaanbod breidt zich uit en steeds meer leerlingen kiezen ervoor om een maatwerktraject te volgen. Zo ook Sara Pani. Zij zit in havo 5, maar deed vorig jaar in havo 4 eindexamen voor de vakken Engels en Frans. “Ik vind het heel goed dat je eerder examen kan doen, want anders zit je je toch maar te vervelen.”

En dat vinden steeds meer leerlingen, ziet docent geschiedenis, maatschappijleer en afdelingsleider Marcel Bogaarts, die tot voor kort het maatwerk op de school coördineerde. Vorig jaar deden er tien leerlingen, in een of meer vakken vervroegd eindexamen. Meer leerlingen, momenteel 25, volgen extra vakken of sluiten vakken op een hoger niveau af.

Bewuster leren

“Zo zijn er havo-leerlingen die een vak op vwo-niveau volgen en voor dat vak een vwo-cijfer op hun diploma krijgen”, vertelt Marcel. “Er was bijvoorbeeld een havo-leerling die geschiedenis op vwo-niveau deed en bij het centraal schriftelijk eindexamen tot de beste leerlingen van het vwo-cluster behoorde.”

Een populair maatwerktraject zijn de masterclasses waar leerlingen voor kunnen kiezen. Bovenbouw-leerlingen van havo en vwo geven masterclasses aan basisschoolleerlingen uit groep 7 en 8. Marcel: “Er is hiervoor veel animo bij zowel onze leerlingen als bij basisschoolleerlingen. De leerlingen krijgen een certificaat bij hun diploma als ze hieraan hebben deelgenomen.”

De nieuwste loot aan de maatwerkstam is voortgekomen uit het begin van de coronacrisis: in de week voorafgaand aan de toetsweek – er zijn er vier per schooljaar – zijn alle lessen facultatief. Leerlingen bepalen, in overleg met de vakdocent of

“Er is veel animo voor onze masterclasses, zowel bij onze leerlingen als bij basisschoolleerlingen”

de mentor, zelf welke lessen zij wel en niet volgen. “Leerlingen worden zo gedwongen om bewust na te denken over hun eigen leren en wat ze nodig hebben”, zegt Marcel. “Dat is trouwens in het algemeen een mooi effect van onderwijs op maat: het maakt dat leerlingen bewuster leren.”

Verankeren

Gezien het uitdijende maatwerkaanbod van de school, is het de hoogste tijd een goede organisatie-structuur in te richten voor het maatwerk, vertelt Marcel. “We gaan het onderwijs op maat nu goed verankeren in de school. We willen dat er heldere lijnen zijn, dat iedereen weet welke mogelijkheden er zijn en hoe het in z’n werk gaat. Daarom zijn we nu bezig met de vorming van een commissie die de coördinatie van het maatwerk op zich gaat nemen.”

Leerlingen doen, via de mentor of vakdocent, een aanvraag bij de commissie, die vervolgens besluit of het verzoek wordt gehonoreerd. De harde kern van de commissie wordt gevormd door de maatwerkcoördinator, een collega waaraan Marcel deze taak sinds kort heeft overgedragen, en de secretaris van de examencommissie van de

Sara

school. Als een leerling een aanvraag doet, sluiten de betreffende vakdocent en afdelingsleider bij de commissie aan.

Maatwerklok

Een tweede belangrijke functie van de commissie is voorlichting, vertelt Marcel. “Op dit moment is het zo dat leerlingen wel of niet door een docent of mentor op maatwerktrajecten worden gewezen, waardoor het enigszins aan het toeval wordt overgelaten of leerlingen maatwerktrajecten volgen. Zo worden er dus ook kansen gemist. Daarom willen we een ‘maatwerklok’ gaan inrichten, waar leerlingen informatie kunnen krijgen en waar ze op bepaalde tijden terecht kunnen met vragen.”

Een heel goed idee, vindt leerling Sara, die ook heeft gemerkt dat veel leerlingen niet op de hoogte zijn van de maatwerkmogelijkheden op school. “Ik werd er door mijn docent Frans op gewezen dat je vervroegd examen kan doen. Dat wist ik helemaal niet! Het is belangrijk dat er veel meer bekendheid aan wordt gegeven, want ik weet zeker dat het voor veel leerlingen superpositief en stimulerend is.”

Goed in talen

Sara bleef vorig jaar zitten in havo 4, maar had goede cijfers voor Frans en Engels. Zittenblijven is

sowieso niet bevorderlijk voor de motivatie, maar het zou wel zeer demotiverend zijn geweest als Sara deze vakken over zou moeten doen. Ze was dan ook blij dat haar docent Frans de mogelijkheid opverde om voor Frans het havo 5-programma te gaan volgen. Kort daarna kwam haar docent Engels met hetzelfde voorstel. “Misschien komt het doordat ik tweetalig – Italiaans, Nederlands – ben opgevoed, maar ik ben goed in talen en haal daar altijd hoge cijfers voor. Ik was dan ook heel blij dat dit kon.”

Zelfdiscipline

Sara kreeg van de betreffende vakdocenten de leerstof aangereikt en werkte die zelfstandig, in haar eigen tijd door. “Omdat ik voor die vakken eigenlijk niet zo veel hoeft te doen, had ik de lessen

niet nodig. Maar als ik wilde, kon ik aanschuiven bij de les van havo 5. De lesstof voor de toetsen haalde ik op bij de docent. Het kwam echt aan op zelfdiscipline; het moet vooral uit jezelf komen.”

Doordat Sara de vakken Frans en Engels vorig jaar al heeft afgesloten, kan ze dit jaar, in havo 5, extra tijd besteden aan economie en geschiedenis, vakken waarmee ze meer moeite heeft. “Ook hiervoor ben ik zelf verantwoordelijk. Ik bepaal zelf waar en wanneer ik daaraan werk.”

Enorme boost

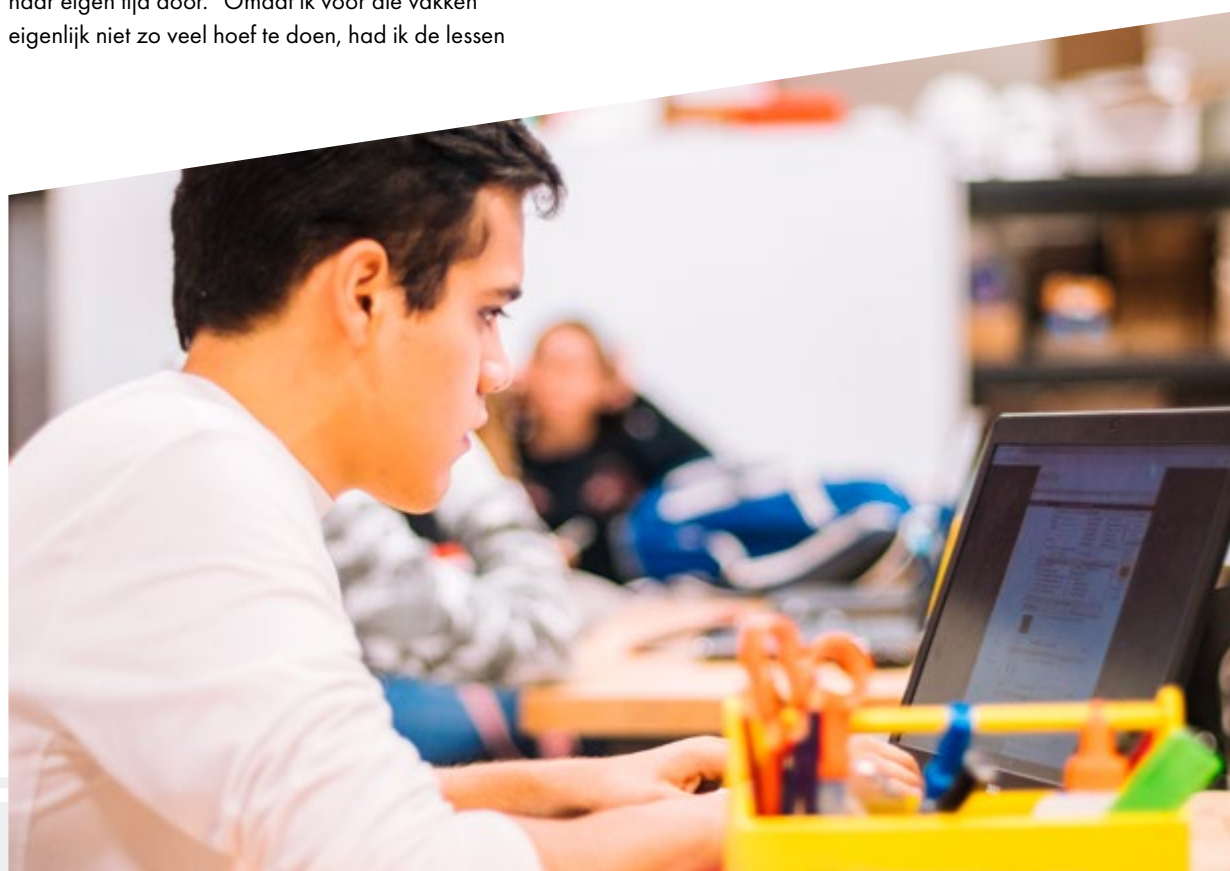
Dat leerlingen veel verantwoordelijkheid krijgen, maakt dat ze beter worden voorbereid op het

“Dat leerlingen veel verantwoordelijkheid krijgen, maakt dat ze beter worden voorbereid op het vervolgonderwijs in het hbo of aan de universiteit”

vervolgonderwijs in het hbo of aan de universiteit. “Daar moeten ze hun studie ook voor een groot deel zelf organiseren en inplannen”, zegt Marcel. “Maar onderwijs op maat heeft meer opbrengsten: het geeft de motivatie van leerlingen een enorme boost, ze krijgen meer inzicht in hun eigen leren en zijn daar bewuster mee bezig. En doordat ze meer vakken kunnen volgen, krijgen ze de kans om zich breder te ontwikkelen.”

Faciliteren

Het moge duidelijk zijn: als het aan Marcel ligt, blijft zijn school het onderwijs op maat uitbreiden en perfectioneren. Organisatorisch en roostertechnisch brengt dat de nodige uitdagingen met zich mee, maar de grootste hobbel is volgens Marcel de facilitering van leraren. “Als een docent een maatwerklering begeleidt, kost dat hoe dan ook extra tijd. Omdat deze tijd niet wordt gefaciliteerd, moeten leraren echt gemotiveerd zijn om deze leerlingen te begeleiden, zeker als het er meerdere zijn. Dat maakt het geheel kwetsbaar, ook omdat niet alle leraren even fervente voorstanders zijn van maatwerk. Als we dit op grote schaal succesvol willen invoeren, dan zullen we een oplossing moeten vinden voor de facilitering.”

KEUZELESSEN VOOR HAVO 4

 Het **Montessori College Arnhem** is een school voor mavo, havo en tweefasen-vwo. Zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor het eigen leren zijn sleutelbegrippen op elke montessorischool, en dus ook hier. Ook keuzevrijheid hoort in dat rijtje thuis, en binnenkort krijgt die formeel een plaats op het rooster van havo 4 in de vorm van keuzelessen.

Suzanne de Kleyn is docent Nederlands en afdelingsleider van de bovenbouw havo. Haar collega Rogier Spanjers mag zichzelf voor deze gelegenheid dan wel schertsend voorstellen als 'onderknuppel', hij vervult in werkelijkheid een ware waaier van functies op de school: docent geschiedenis, docent maatschappijleer, mentor havo 4, ICT-innovator én coördinator Recht op Maatwerk. Die laatste functie is nieuw: in het leven geroepen nadat de school twee jaar geleden deelnam aan de gelijknamige pilot van de VO-raad.

Niets nieuws

Het Montessori College is al jaren vertrouwd met het bieden van maatwerk, vertelt Suzanne: "Leerlingen kunnen al een tijdje versneld examen doen in een vak. En ze kunnen vakken volgen die we zelf niet op school geven. Ze kunnen daarvoor terecht op een van de andere scholen die onder onze onderwijskoepel Quadraam vallen. Het gaat in

ons geval om vakken als filosofie, bedrijfskunde of informatica." Daarnaast hebben de havoleerlingen de mogelijkheid om in de bovenbouw vwo-lessen te volgen om na het behalen van het havodiploma direct door te stromen naar vwo 6 op het naburige **Beekdal Lyceum**: de constructie van het tweefasen-vwo.

Speelkwartier

Als coördinator Recht op Maatwerk onderhoudt Rogier contact met collega's die leerlingen in hun klas hebben die willen versnellen, verbreden of verdiepen: "Ik vertel ze wat ze daarvoor moeten doen, zoals een aangepast PTA maken. Omdat het maar om een paar leerlingen gaat, is dat niet erg schokkend natuurlijk. Maar wat we nu van plan zijn met de keuzelessen is ingrijpender voor ze." Voor de goede orde: het begrip 'keuzelessen' mag niet verward worden met het fenomeen 'keuzewerktijd', haast Rogier zich te preciseren.

Suzanne de Kleyn

"Wij willen er naartoe dat leerlingen per week één vaste les van een vak hebben plus één keuzeles van datzelfde vak"

"Dat zijn uren waarin kinderen hun huiswerk kunnen maken, maar die door velen van hen worden opgevat als een veredeld speelkwartier. Nee, keuzewerktijd heeft bij ons geen denderend imago."

Praktisch alle vakken

Dat denderende imago moeten de keuzelessen natuurlijk wel krijgen, en Suzanne en Rogier zijn ervan overtuigd dat dat ook gaat gebeuren. "Waar we naartoe willen," legt Rogier uit, "is dat leerlingen

per week één vaste les van een vak hebben plus één keuzeles van datzelfde vak. Daarin komen ze met een gerichte leervraag en gaan ze met behulp van die leervraag tijdens het keuze-uur onder begeleiding van de vakdocent, aan het werk gaan." Keuzelessen komen er, zoals Rogier het formuleert, 'voor bijna alle vakken, behalve de praktische vakken zoals gymnastiek, drama en beeldend, waarbij het proces belangrijker is dan het op te leveren product'.

Rogier Spanjers

Bekijk ook het **interview** met Rogier en Suzanne over onderwijs op afstand.

Vrijheid in gebondenheid

Suzanne licht het keuzelesmodel nader toe: "We zijn uitgegaan van het rooster zoals het er nu ligt, met voor elk vak twee of drie uur les per week en we hebben gezegd: van die twee of drie uur levert elk vak één uur in. Dus je houdt dan één of twee uur klassikaal over, en dat andere uur gaat op de grote

hoop van de keuzelessen, die gebundeld worden op twee middagen: dinsdag en donderdag vanaf 14.00 uur." Overigens is het niet zo dat de keuzevrijheid onbeperkt is: het is een kwestie van 'vrijheid in gebondenheid'. Want leerlingen kunnen niet kiezen voor keuzelessen in alle zeven vakken van hun pakket. Sterker nog: ze moeten uit dat pakket

vijf vakken selecteren waarvoor ze keuzelessen gaan volgen. Niet meer, maar ook niet minder.

Montessoriaans

Die ogenschijnlijk wat rigide regel heeft te maken met roostertechnische beperkingen: keuzelessen voor zeven vakken zouden niet passen op de twee beschikbare middagen. Maar er zit ook een pedagogische, montessoriaanse gedachte achter, legt Rogier uit: "Het dwingt leerlingen om na te denken over wat ze zelf nodig hebben. Het leert ze om een bewuste keuze te maken voor welke vakken ze de volle drie uur klassikaal les willen hebben, en voor welke vakken ze minder instructie nodig denken te hebben."

Schoolbreed

De keuze voor havo 4 als proeftuin voor dit nieuwe model is niet helemaal willekeurig, zegt Suzanne: "Je moet natuurlijk ergens beginnen, dus dat had ook de onderbouw kunnen zijn. Maar we denken dat leerlingen in de bovenbouw beter in staat zijn om bewust een keus te maken. Ons doel is wel om dit model door te ontwikkelen, zodat we het uiteindelijk schoolbreed kunnen inzetten."

"Corona bleek een blessing in disguise"

TIPS

- ➡ Uiteindelijk komt het allemaal op tijd neer. Maak tijd met en voor elkaar.
- ➡ Accepteer dat maatwerk een proces van lange adem kan zijn.
- ➡ Loop niet als initiator mijlenver voor de muziek uit, maar neem iedereen mee.
- ➡ Vind het wiel niet zelf uit: voor de keuzelessen zijn we te rade gegaan bij een Montessorischool in Nijmegen. Vertrouw op de expertise van een ander.

Blessing in disguise

Ook al is het keuzeles-experiment nog maar nauwelijks van start gegaan, Rogier en Suzanne konden vooraf al een succes melden: "We hebben door corona veel vertraging opgelopen, maar dat kan op een bepaald vlak ook als een *blessing in disguise* worden gezien. Omdat we meer tijd hadden, hebben alle collega's het principe echt kunnen omarmen. Je wilt leerlingen keuzes bieden, je weet dat ze dat motiveert, maar dat kost je als docent ook wat. Je levert een klassikaal uur in, en dat is voor een aantal collega's best wel pittig. Dus het geluk van corona is geweest dat we een paar maanden extra hebben kunnen nemen om die gesprekken goed te voeren: 'Hoe doe je dat dan en waar let je op? En waarom is het dan een goede keus?' Zo hebben we als bovenbouwteam echt weer eens met elkaar het gesprek gevoerd over wat wij verstaan onder montessorionderwijs. En dat is al pure winst."

Marco Bakker

“LAAT HET SYSTEEM NIET LEIDEND ZIJN”

Gaandeweg breidt het Kennemer College in Beverwijk (havo, atheneum, gymnasium) de maatwerkmogelijkheden uit. Marco Bakker, teamleider havo bovenbouw, is als portefeuillehouder ‘Maatwerk’, samen met een collega, voortrekker en pionier van het onderwijs op maat.

Leerlingen van het **Kennemer College** hebben niet alleen steeds meer mogelijkheden om hun onderwijs op maat in te richten, ook gebeurt dit in toenemende mate vraaggestuurd. Was het voorheen meestal een vakdocent of mentor die een leerling ertoe aanzette om bijvoorbeeld een extra vak te gaan volgen of eerder examen te doen, nu komen leerlingen steeds vaker zelf met die vraag. “Dat is positief,” vindt Marco, “want dat betekent dat het eigenaarschap meer bij de leerling is komen te liggen.”

Inbedding van maatwerk

Dat toenemend eigenaarschap gaat hand in hand met de verankering van het maatwerk in de school. Er is een organisatiestructuur voor opgetuigd en in een notitie is vastgelegd wie waarvoor verantwoordelijk is, hoe de processen verlopen en welke formulieren er worden gebruikt. “We hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in de inbedding van maatwerk”, vertelt Marco. “We hebben er beleid voor gemaakt, gewerkt aan het draagvlak onder collega’s en we hebben het onder de aandacht gebracht van leerlingen.”

Maatwerkformulier

Een leerling die een maatwerktraject wil volgen, vult het ‘maatwerkformulier’ in, waarop hij vragen beantwoordt en zijn keuze onderbouwt en motiveert. De leerling levert het formulier in bij de teamleider, die vervolgens in overleg met de vakdocent en de mentor beslist of de leerling het traject kan gaan volgen. “Het gaat er bij deze procedure vooral

“We hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd in de inbedding van maatwerk”

om dat de leerling een bewuste keuze maakt”, vertelt Marco. “Het is belangrijk dat leerlingen goed weten wat er van hen wordt verwacht, dat ze beseffen dat zo’n traject zelfstandigheid en verantwoordelijkheid vereist. Leerlingen moeten zelf de afweging maken of de keuze past bij hun studiehouding en ambitie.”

Mooie ontwikkeling

De school biedt leerlingen verschillende maatwerkmogelijkheden. Zo kunnen hoogbegaafde leerlingen van vwo 2 en 3 meedoen aan het programma Eureka, waarin ze 5 uur per week werken aan hun eigen project. Ze halen deze uren weg bij vakken waar ze goed voor staan.

Vorig schooljaar is er een pilot uitgevoerd waarin leerlingen vakken van havo 3 vakken die ze in havo 4 laten vallen eerder konden afronden. Daarmee konden ze zich in de laatste fase van het schooljaar volledig focussen op de vakken waarmee ze verdergaan. Of deze mogelijkheid structureel wordt ingevoerd, is afhankelijk van de evaluatie van de pilot die op dit moment gaande is.

Keuzewerktijd

De nieuwste vorm van maatwerk voor leerlingen van havo 4 en 5 is de ‘keuzewerktijd’ bij de vakken

economie en wiskunde. “Van de vier lesuren in deze vakken, kunnen leerlingen één uur naar keuze invullen”, vertelt Marco. “Ze kunnen kiezen voor een verdieplingsles, voor zelfstandig werken of voor extra uitleg. Zo sluit het aanbod beter aan bij de leerbehoeften van de leerling.”

Dat laatste – aansluiten bij de leerbehoeften van de leerling – is een ontwikkeling die Marco in zijn school ook in bredere zin ziet: “Als leerlingen goede cijfers halen voor een vak, zijn er steeds meer leraren die hen dan ruimte geven om in hun lessen aan andere vakken te werken. Dat is niet geformaliseerd in beleid, maar het is een hele mooie ontwikkeling die illustreert dat het steeds vanzelfsprekender wordt om leerlingen onderwijs op maat te geven.”

Bekijk ook het [interview](#) van het Kennemer College over het tegelijk les geven aan leerlingen in de klas en leerlingen die thuiszitten met mogelijke coronaklachten.

Roostertechnische uitdaging

Als leerlingen vervroegd examen doen, volgen zij zoveel mogelijk de lessen in de eindexamenklas. Zeker nu steeds meer leerlingen hiervoor kiezen, is dat roostertechnisch vaak een uitdaging, vertelt Marco. “Wij roosteren dat niet vooraf in, omdat dat

een te grote claim op het rooster zou leggen. Dus nadat het basisrooster is gemaakt, kijkt de team-ondersteuner samen met de leerling wat de mogelijkheden zijn, welke lessen de leerling eventueel kan missen, zodat hij lessen kan bijwonen in de eindexamenklas. Soms is het weleens een les minder, maar het lukt tot nu toe vrijwel altijd om voor deze leerlingen het rooster rond te krijgen.”

Toch is dit een punt van aandacht. Omdat een toenemend aantal leerlingen maatwerktrajecten doorloopt, wordt het steeds moeilijker om voor al deze leerlingen een passend rooster te maken. Daarom broeden Marco en zijn maatwerkcompanen op andere manieren om het maatwerk te organiseren. “We onderzoeken mogelijkheden, maar we zijn daar nog niet uit. Het is belangrijk om hierover *out of the box* na te denken en het systeem niet leidend te laten zijn.”

Gesneden koek

Soms is er een leerling die de lessen in de eindexamenklas helemaal niet nodig heeft. Dat gold voor Justin, die nu in havo 5 zit en het vak Duits al in havo 3 heeft afgesloten. “Doordat ik 11 jaar in Oostenrijk heb gewoond, is Duits voor mij echt heel makkelijk. Toen ik in havo 3 zat, zag mijn docent Duits dat ik helemaal niks deed en dat ik me zat te vervelen in de les. Ze stelde voor om dat jaar al eindexamen Duits te doen. Dat vond ik een heel goed idee.”

“Het eigenaarschap komt meer bij de leerling te liggen”

Justin

Omdat ook de lessen Duits in de eindexamenklas voor Justin grotendeels gesneden koek waren, woonde hij nauwelijks lessen bij. “Ik voerde een aantal opdrachten uit en ik maakte de toetsen, maar dat deed ik allemaal in mijn eigen tijd. Elke week had ik een gesprek met de docent Duits om te bespreken hoe het ging. Het centraal schriftelijk heb ik natuurlijk wel samen met de leerlingen van havo 5 gedaan. Daar haalde ik een 7,8 voor. Ik ben geslaagd met een gemiddelde van 9,2.”

Zelfbeschikkingsrecht

Leerlingen bepalen zelf wat zij doen met de tijd die vrijkomt als ze een vak hebben afgesloten. “Meestal besteden ze die tijd aan vakken waar ze minder goed in zijn, maar dat is aan de leerling”, zegt Marco. “We hechten aan zelfbeschikkingsrecht en leggen het eigenaarschap en de verantwoordelijkheid hiervoor bij de leerling.” Voor Justin betekent dit dat hij het vorige en het huidige schooljaar wat meer vrije tijd heeft. “Omdat ik er bij alle vakken eigenlijk best goed voorsta, hoef ik daar niet echt extra tijd aan te besteden. Maar het is wel goed om te weten dat dat kan als het nodig is.”

Metis + Montessori = MAATWERK

De godin Metis is in de Griekse mythologie de verpersoonlijking van de wijsheid. Het is dan ook geen wonder dat een vo-school in Amsterdam zich met de naam Metis Montessori Lyceum heeft getooid. De M is niet alleen de beginletter van Metis of Montessori, maar ook van Maatwerk. Met een hoofdletter M.

Al jaren biedt het **Metis** maatwerk op velerlei gebied: het is inherent aan de aard van het montessori-onderwijs. Er is een speciale voorziening voor leerlingen met aanleg op ICT-gebied, de *coder class*, er is een technasium, en leerlingen kunnen versnellen, verbreden of verdiepen. Docent Nederlands Ineke Bosman, docent biologie Kim de Waal en coördinator special classes Kees Mijinke vertellen over drie speerpunten: maatwerk voor hoogbegaafde leerlingen, maatwerk voor leerlingen met een beperking in het autistische spectrum en maatwerk voor ISK-leerlingen.

Talent onderkend

Ineke en Kim zijn behalve vakdocent ook lid van het driekoppige 'talentbegeleidingsteam' voor

hoogbegaafde leerlingen, samen met talentcoach Heleen Sombroek. Hoogbegaafdheid is bepaald geen garantie voor schoolsucces; maar al te vaak is het eerder een last dan een lust. Niet zelden presteren hoogbegaafde kinderen ver onder hun niveau, omdat ze onvoldoende uitgedaagd worden én omdat hun talenten niet worden onderkend. Om die ongewenste situatie voor te zijn, proberen Ineke en Kim er in een vroeg stadium achter te komen wie voor talentbegeleiding in aanmerking komt.

Niet vroeg genoeg

"Ik heb vorig jaar via het Samenwerkingsverband voortgezet onderwijs Amsterdam-Diemen een onderzoek gedaan naar niet zo makkelijk te signaleren talent," vertelt Ineke. "Daaruit bleek

Kim de Waal

"Je kunt niet vroeg genoeg beginnen met het signaleren van getalenteerde leerlingen"

onder meer dat je niet vroeg genoeg kunt beginnen met het signaleren van getalenteerde leerlingen. Want de kans dat ze anders 'onderduiken' of zich conformeren aan de groep of niet meer durven op te vallen, is vanaf hun elfde, twaalfde jaar groot. In de brugklas van het voortgezet onderwijs ben je dan eigenlijk al aan de late kant."

In soorten en maten

Op het moment dat een kind als hoogbegaafd in beeld komt, heeft het talentteam eerst een gesprek

met de leerling in kwestie en zijn ouders, met de coach en soms ook met vakdocenten, om zo veel mogelijk informatie te verzamelen en de hulpvraag goed te achterhalen. Wat er vervolgens gebeurt, kan heel verschillend zijn, legt Kim uit: "Sommige leerlingen hebben eigenlijk vooral behoefte aan

een luisterend oor, om begrepen te worden. Soms ligt hun probleem op het sociale vlak, dat ze zich alleen voelen in de klas, dat ze geen aansluiting hebben, dat niemand ze begrijpt. Soms is het ook dat ze bang zijn om fouten te maken, dat de cijfers te laag uitvallen, dat ze daardoor onzeker worden, faalangst hebben. Soms willen ze het zó goed doen dat ze overwerkt raken. Maar we hebben ook leerlingen die uitgedaagd willen worden. Die willen versnellen, verbreden, verdiepen. Vaak is dat de remedie om af te rekenen met onzekerheid, faalangst en al die andere belemmeringen die we net genoemd hebben."

Het uur 'M'

Elke dag is er voor alle leerlingen een M-uur – M als in Metis, Montessori, Maatwerk. Zij kunnen dan kiezen voor excellentie of voor ondersteuning voor een vak. Eén keer in de week is er op donderdag een *speciaal* 'M-uur'. Dan neemt Kim de hoogbegaafde 'onderbouwers' onder haar hoede: "Dat uur is het eigenlijk niks anders dan lekker werken, korte gesprekjes voeren, monitoren hoe het gaat. Omdat je ze iedere week ziet, kun je al aan de gezichten aflezen hoe het met ze gaat, of je misschien moet ingrijpen. Maar ook buiten de M-uren kunnen ze altijd bij me binnenlopen, dat doen ze gelukkig ook."

Ook is er een pauzebijeenkomst, op dinsdag in de eerste pauze een halfuurtje, waarin de hoog-

begaafden mogen aansluiten in de speciaal voor hen ingerichte 'talentruimte'. De Waal: "Dat is overigens geen verplichting, ze mogen ook iets anders gaan doen."

Duivels dilemma

Kees Mijinke houdt zich al bijna vijftien jaar bezig met kinderen met een diagnose in het autistisch spectrum, al dan niet gecombineerd met adhd of dyslexie. Of met hoogbegaafdheid. "De combi hoogbegaafd-autisme komt redelijk vaak voor" weet Kees. "Dat zorgt voor een duivels dilemma: ga ik op het sociale aspect zitten en ga ik deze kinderen ondersteunen bij het sluiten van vriendschappen? Of ga ik op de intelligentie zitten, om die verder uit te bouwen? En soms is er geen tussenweg." Kinderen met een beperking in het autistisch spectrum zitten de eerste twee jaar op het MML bij elkaar in één klas. Daar worden ze langzaam voorbereid op de overgang naar de bovenbouw.

"De coaching is sterk afhankelijk van de behoeftes van de leerlingen"

Hoe overleef ik...

"Ik leer ze in die twee jaar hoe ze het op de 'reguliere' school straks kunnen redden," legt Kees uit. En hij drukt ze op het hart dat ook als ze eenmaal in de bovenbouw zitten, ze altijd bij hem terecht kunnen. "Ik zit in een ruimte waar die kinderen continu in en uit kunnen lopen. Vragen kunnen stellen als het ergens fout gaat, ze de toetsen niet begrijpen; ze kunnen hier de toetsen maken, ze krijgen daar extra tijd voor. Ik ben de hele dag bezig met het maken van een vertaalslag voor die kinderen en hun leraren: de weg plaveien en zorgen dat hun onderwijsproces zo soepel mogelijk verloopt."

Schakelklaskinderen

Een andere specifieke vorm van maatwerk heeft het Metis voor ISK-leerlingen: kinderen die één à anderhalf jaar in Nederland zijn en via de hoofdstedelijke zusterschool Montessori Lyceum Oostpoort bij het MML aangemeld worden. Ook deze kinderen zitten – in het eerste leerjaar – bij elkaar in de klas, vertelt Ineke: "We hebben dit jaar voor het eerst een hele klas met kinderen uit allerlei landen. Allemaal met havo/vwo-capaciteiten, twee van hen krijgen zelfs al talentbegeleiding, omdat ze zo ontzettend snel leren! Alle ISK-kinderen krijgen sowieso extra coaching, er wordt gelet op hun sociaal-emotionele welbevinden en daarnaast krijgen ze drie uur per week extra les in Nederlands."

De coaching is sterk afhankelijk van de behoeftes van de leerlingen, en er zijn enkele leraren op school die veel affiniteit met deze doelgroep hebben bij wie ze altijd terecht kunnen."

In de bovenbouw komen ook deze leerlingen in de reguliere klassen te zitten, maar ze krijgen dan nog wel extra ondersteuning op het gebied van taal en, afhankelijk van de behoefte, extra coaching. Dit gebeurt ook weer tijdens de M-uren. Maatwerk, kortom. Met een grote M.

TIPS

- Wees er vroeg bij als het om hoogbegaafdheid gaat. Onderhoud daarom goed contact met de basisscholen waar de kinderen vandaan komen.
- Ouders van hoogbegaafde kinderen hebben vaak zelf vroeger soortgelijke ervaringen op school gehad als hun kind en begrijpen wat er mis kan lopen als je er niet op tijd bij bent. Contact met de ouders is dan ook cruciaal.
- Zorg ervoor dat je collega-docenten weten wat er speelt bij hoogbegaafde leerlingen, en dat ze lang niet altijd aan hoge cijfers te herkennen zijn.

Judith van Tiel

Maatwerk op het Spaarne College:

HET BESTE VAN DRIE WERELDEN

Op het Spaarne College in Haarlem staan verschillende soorten maatwerk op het menu. De jarenlange ervaring van de drie scholen die in het Spaarne zijn opgegaan, komt daarbij goed van pas.

Voor een school die pas sinds augustus 2020 bestaat, zit het **Spaarne College** in Haarlem-Noord (vmbo/mavo, ruim 800 leerlingen) in een unieke positie. De drie scholen die deze fusieschool hebben gevormd, waren allemaal op hun eigen manier sterk in maatwerk. Het Sterren College had ervaring met onderwijskundig maatwerk in het vmbo: vakken versnellen, vakken op een hoger niveau afsluiten, extra vakken volgen. De Paulus mavo/vmbo en de Daaf Gelukschool waren als zorgscholen gespecialiseerd in de begeleiding van leerlingen met leerachterstanden en sociaal-emotionele ondersteuningsvragen. “Voeg dat samen en je hebt de mogelijkheid om op alle vlakken maatwerk te leveren”, zegt Judith van Tiel, die als schoolleider op het Spaarne College ondersteuning in portefeuille heeft.

Drie soorten maatwerk

Het Spaarne College biedt nu drie soorten maatwerk: *ondersteuningsmaatwerk*, *plusmaatwerk* en *vakmaatwerk*. Ondersteuningsmaatwerk is bedoeld voor leerlingen die een steuntje in de rug nodig hebben om tot leren te komen. Zij krijgen bijvoorbeeld aanvullende begeleiding in de klas of interne begeleiding van gespecialiseerde begeleiders of orthopedagogen. Afspraken over ondersteuningsmaatwerk worden vastgelegd in een ontwikkelings-

“Maak concreet wat maatwerk voor de leerling betekent en wat betrokkenen van elkaar mogen verwachten”

perspectiefplan (OPP). Plusmaatwerk heeft tot doel om specifieke talenten en interesses van leerlingen tot bloei te laten komen. Leerlingen kunnen kiezen voor keuzewerktijd-uren, paardenklas of een extra theorie- of praktijkvak. Dat wordt vermeld in het plusdocument bij het diploma. “Op het plusmaatwerk mag de leerling trots zijn”, zegt Julia de Jong, docent, mentor en decaan.

Herprofilen

Vakmaatwerk is de derde vorm van maatwerk op het Spaarne College. Het stelt leerlingen in staat om aan het eind van het vmbo een vak op een hoger niveau te afsluiten. Een andere optie is herprofilen: leerlingen blijven na hun diploma nog een jaar op school en doen dan in alle vakken één niveau hoger examen. Julia: “Herprofilen deden we ook al op mijn vorige school. Sommige leerlingen zijn laatbloeiërs en kunnen met wat extra tijd en aandacht alsnog een hoger niveau behalen. In de zes jaren dat we herprofilen hebben aangeboden, zijn alle betreffende leerlingen op het hogere niveau geslaagd, sommigen zelfs cum laude.”

Supergemotiveerde leerlingen

Het mooie van maatwerk is dat je er de motivatie van de leerling mee aanboort, vindt Julia. “In de media worden vmbo-leerlingen vaak neergezet als ‘ongemotiveerd’, maar dat herkennen wij niet. Als

“Kijk goed of het maatwerkaanbod realistisch is”

je met vmbo-leerlingen in gesprek gaat over hun talenten, krijg je juist supergemotiveerde leerlingen. Eerst reageren ze soms verbaasd, omdat ze vaker te horen hebben gekregen wat ze niet goed kunnen. Zodra in het hoofd van de leerlingen de knop omgaat: ‘hé, op deze school mag ik ontwikkelen waar ik goed in ben en waar ik verder mee wil’, dan krijgen ze er zin in. Dat maakt het fantastisch om met ze te werken.”

Maak duidelijke afspraken

Gezien de recente start is het nog te vroeg om conclusies te trekken over het maatwerk op het

Spaarne College. Wel kunnen Judith en Julia uit eerdere ervaringen zeggen dat duidelijke afspraken bij maatwerk cruciaal zijn. Julia: “Je kunt niet volstaan met tegen een leerling te zeggen: ‘Jij mag biologie op een hoger niveau doen’. Want wat houdt dat in? Wat zijn de eisen? Ook met de docent, de biologiesectie en de ouders moet je afspraken maken. Wie doet wat? Wanneer zeggen we: stop? Je wilt er niet aan het eind van de rit achter komen dat het is misgegaan, waardoor de leerling misschien zijn diploma misloopt.”

Betrek de ouders

Een goede samenwerking met ouders is bij maatwerk van grote waarde. Op het Spaarne College spreken mentoren, leerlingen en ouders elkaar meerdere keren per jaar over de voortgang van de leerling. Komt een verzoek tot maatwerk op tafel, dan is het belangrijk om de verwachtingen helder te maken. Judith: “Bij plus- en vakmaatwerk willen we dat de leerling dit kan doen zonder dat dit extra ondersteuningsvragen oproept. Maatwerk mag niet leiden tot onevenredige belasting van de leerling of de school, dan schiet het zijn doel voorbij. Je moet heel concreet maken wat maatwerk voor de leerling betekent én wat alle betrokkenen van elkaar mogen verwachten.”

Check de motivatie

Ervaring wijst verder uit dat het voor de slaagkans essentieel is dat de motivatie uit de leerling zelf komt. Judith: “Soms willen de ouders graag dat hun kind een vak op een hoger niveau doet en hopen zij dat dit met maatwerk haalbaar is. Terwijl de

Julia de Jong

leerling alleen maar denkt: ‘Dit kost me drie uur extra in de week en ik heb het niet nodig voor het mbo’. Dan is het verstandig om tegen de leerling te zeggen: doe het alleen als je het zelf wilt.”

Houd het doel voor ogen

Bij lastige afwegingen helpt het om het idee achter maatwerk voor ogen te houden, zegt Judith. “Maatwerk bied je vanuit visie, niet omdat het leuk staat in de presentatie naar buiten. Het doel is dat de leerling daar komt waar hij of zij wil zijn. Kijk wat de leerling al kan en wat deze nodig heeft om verder te komen.” Je kunt procedures bedenken om in te schatten wat haalbaar is, zegt Julia. “Op mijn vorige school lieten we leerlingen die een vak hoger wilden afsluiten, een periode lang de toetsen zowel

op het huidige als het hogere niveau maken. Dat werkte goed: alle leerlingen die daar goed doorheen kwamen, hebben hun vakken vervolgens op een hoger niveau afgerond.”

Wees realistisch

De belangrijkste les die het Spaarne College in het eerste jaar van zijn bestaan heeft geleerd, is dat een school goed moet kijken of het maatwerkaanbod realistisch is. Judith: “Past het binnen je visie, is het organisatorisch (bijvoorbeeld roostertechnisch) haalbaar en zijn je leraren in staat om goed te differentiëren? Het heeft geen zin om een scala aan opties te bieden als je die niet kunt waarmaken. Wil je een start maken met maatwerk, begin dan bijvoorbeeld met het aanbieden van één extra vak. Zet dit goed neer, evalueer regelmatig en bouw vandaaruit verder. Dan is maatwerk van toegevoegde waarde.”

FLEXIBEL EXAMINEREN

Simon Menting is docent economie en teamleider bovenbouw havo/vwo van het Regius College Schagen. Uit hoofde van die laatste functie heeft hij onder meer maatwerk in zijn portefeuille. Een overzichtelijke taak, want het Regius concentreert zich voorlopig vooral op één specifiek onderdeel: flexibel examineren.

 Niet dat de flexibiliteit op het **Regius** beperkt blijft tot versneld examen doen, zo laat Simon ter verduidelijking weten: “We hebben al jaren een Honours Programma, waarin de leerlingen zich buiten het curriculum om kunnen bekwamen in vakken die niet op het lesrooster staan: muziek maken, koken, sterrenkunde – allemaal disciplines waarin niet geëxamineerd wordt. Daar is beperkt belangstelling voor, de leerlingen hebben het vaak al druk genoeg. Wat wel erg in trek is, zijn studies voor het Praktijkdiploma Boekhouden en het Praktijkdiploma Ondernemerschap. Ook die vakken tellen niet mee voor het eindexamen, maar je krijgt er wel een apart diploma voor. En dat spreekt jongeren in de kop van Noord-Holland, waar veel werk is in de landbouw en de bollenteelt, aan.”

Mooie kluif

Flexibel examineren behoort sinds 2018 tot het maatwerkrepertoire van het Regius College. Het is een direct gevolg van de deelname van het Regius aan de maatwerkpilot van de VO-raad, vertelt Simon: “We hebben hiervoor gekozen omdat we bij andere pilot-scholen zagen dat zo’n uitdaging kan helpen om de motivatiedip te bestrijden die nogal eens optreedt bij leerlingen in met name 4 havo. Dat vierde jaar is echt een tussenjaar, waarin veel leerlingen niet precies weten wat ze zullen gaan doen. Dus dachten we dat dit een mooie kluif zou kunnen zijn waar ze zich in vast kunnen bijten, dat ze toch al iets tastbaars kunnen bereiken. Overigens gebeurt het nu ook al steeds meer dat leerlingen in

Simon Menting

3 havo PTA’s krijgen die betrekking hebben op het vierde leerjaar.”

Vele varianten

Desgevraagd somt Simon op wat het flexibel examineren de leerlingen van het Regius te bieden heeft: “Je kunt een vak eerder afronden door vervroegd examen te doen. Je kunt in meer vakken examen doen dan wat in je pakket zit. En je kunt als havig eindexamen doen in vakken op vwo-niveau. ➡

“Zo’n 50 leerlingen hebben, sinds de introductie van de flexibele examinering twee jaar geleden, van deze voorziening gebruikgemaakt”

We hebben een jongen op school die vorig jaar in havo 4 zat, maar die natuurkunde en wiskunde-B op vwo-niveau heeft gedaan. "Wat we ook wel doen: leerlingen die zijn blijven zitten hoeven vakken waar ze goed in zijn niet over te doen, maar kunnen deze vakken volgen op het niveau van het volgende leerjaar."

Vooraf havisten

Sinds de introductie van de flexibele examinering twee jaar geleden hebben zo'n 50 leerlingen van deze voorziening gebruikgemaakt. In overgrote meerderheid waren dat havisten; de vwo'ers waren op de vingers van één hand te tellen. Simon heeft daar wel een verklaring voor: "Je ziet vaak dat leerlingen in de vierde klas zoekende zijn. De bovenbouw is totaal anders dan de onderbouw, ze zijn 15, 16 jaar oud en krijgen andere interesses. En de vraag dringt zich op: wat wil ik later gaan doen? Op het vwo zijn ze daar al wat meer mee

Lees ook het **interview** van het Regius over het ideale onderwijs.

bezig dan op de havo; velen weten al dat ze door willen studeren, iets wat voor havisten minder evident is." Versneld examen doen, als het even kan op een hoger niveau, opent voor havoleerlingen een breder toekomstperspectief.

Terugvaloptie

Als een leerling zich – na ruggenspraak met zijn ouders, de vakdocent en de mentor – heeft aangemeld voor een vervroegd examen in een bepaald vak, volgt hij zo veel mogelijk de lessen voor dat vak in de examenklas. Hij moet immers voldoen aan alles wat in zijn bijgestelde PTA staat: hij moet de vereiste domeinen hebben gevolgd, toetsen

hebben gedaan, werkstukken hebben opgeleverd die immers allemaal meetellen voor het eindexamencijfer. Maar daarnaast moet hij voor het betreffende vak ook de lessen in zijn eigen klas blijven volgen, om eventuele terugval op te vangen als het versnelde examen niet wordt gehaald.

Successen met haken en ogen

Over het succes van het examenmaatwerk op het Regius valt niet te twisten: alle kandidaten zijn voor hun versnelde examen geslaagd. Dat pleit natuurlijk voor een grotere deelname dan de huidige circa 25 leerlingen per jaar (op een bovenbouwpopulatie van 700), maar Simon waarschuwt voor al te veel optimisme: "Het vergt wel veel inspanning: extra toetsen, extra lessen, enzovoort. We proberen dat allemaal in het rooster in te passen, maar dat lukt

"Versneld examen doen, als het even kan op een hoger niveau, opent voor havoleerlingen een breder toekomstperspectief"

niet altijd. En misschien lukt het dit jaar wel, maar het jaar erop niet. Dan mogen leerlingen ook wel versneld examen doen, maar dan moeten ze dat helemaal zelf organiseren, dus: studeren en toetsen maken na schooltijd of in de pauzes. Organisatorisch zitten er dus wel haken en ogen aan dit model, voor leerlingen én voor docenten." Haken en ogen, passen en meten: het blijft tenslotte maatwerk... ➡

TIPS

- ➡ Blijf altijd in gesprek met de directie, sectievoorzitters en leraren; neem die te allen tijde mee in je plannen.
- ➡ Maak het niet mooier dan het is: spiegel de leerlingen een realistisch beeld voor van wat flexibel examineren betekent voor hun *work load*.
- ➡ Kijk of het leerlingvolgsysteem is aan te passen: systemen als Somtoday en Magister zijn gericht op klassen en niet op individuen en maatwerk.
- ➡ Neem ook de ouders mee in de communicatie over flexibele examinering.

Dit is een uitgave in het kader
van het programma Voortgezet
Leren van de VO-raad.

voortgezetleren.nl

Utrecht, december 2020

VO RAAD